

Arkadiusz Przybyłka

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach
Wydział Ekonomii
Katedra Analiz i Prognozowania Rynku Pracy
arekp@ue.katowice.pl

PRZYWILEJE SOCJALNE ZWIĄZANE Z PRACĄ W GÓRNICTWIE W OKRESIE PRL-U

Streszczenie: W artykule omówiono przywileje związane z zatrudnieniem w górnictwie w okresie PRL-u. Górnictwo to zawód ciężki, niebezpieczny dla życia i zdrowia, stawiający szczególne wymagania fizyczne i psychiczne organizmowi ludzkiemu. Z tego powodu przemysł górniczy jako pierwszy otoczył szczególną opieką swoich pracowników. Przywileje socjalne miały na celu łagodzenie skutków losowych ciężkiej i niebezpiecznej pracy pod ziemią. W górnictwie, wcześniej niż system wprowadzony przez Bismarcka, rozwinęły się również obligatoryjne ubezpieczenia społeczne. W okresie PRL-u przywileje te zostały szczególnie rozbudowane. Jednak ich proveniencja sięga znacznie odleglejszych lat.

Słowa kluczowe: górnictwo, przywileje socjalne, ubezpieczenia emerytalne górników.

JEL Classification: N34.

Wprowadzenie

Przywileje socjalne to pojęcie, które obejmuje wszystkie świadczenia socjalne przysługujące określonej kategorii pracowników z uwagi na to, że posiadają oni taki status. W górnictwie pojawiły się one jako pierwsze. Górnictwo należy bowiem do najważniejszych i najstarszych dziedzin działalności człowieka. Od momentu wyodrębnienia się zawodu górniczego jego przedstawiciele darzono szacunkiem oraz licznymi przywilejami socjalnymi. Początkowo były to przywileje nadawane przez władzę, następnie stanowiły oddolne, dobrowolne inicjatywy samych zainteresowanych. Później działania te były realizowane przez pracodawców, aż w końcu stanowiły element polityki socjalnej państwa.

Ich zakres był coraz większy. Z czasem inne grupy zawodowe również zaczęły uzyskiwać podobne uprawnienia wzorowane na górniczych. Dlatego przywileje socjalne górników można uznać za prekursorskie. Artykuł ma na celu omówienie rozbudowanych przywilejów socjalnych związanych z pracą w górnictwie w okresie PRL-u.

1. Początki przywilejów socjalnych w górnictwie

Pierwsze przywileje w górnictwie pojawiły się w XIII w. Rozchodząca się wówczas po Europie fala nadań wolności górniczej oraz mieszanie się zwyczajów i kultur powoli doprowadziły do zmiany statusu tej branży. Kopalnie przestały być miejscami zesłania przestępców, a stały się przedsiębiorstwami prowadzonymi przez wolnych ludzi. Górnictwo od tego czasu nie było typem służby, a wolnym rzemiosłem. Górnicy wraz z kolejnymi przywilejami zawodowymi utworzyli nową grupę społeczną. Podstawowym ówczesnym przywilejem górniczym było zezwolenie na poszukiwanie oraz eksploatację odnalezionych złóż. Jednymi z najbardziej wyróżniających się przywilejów były osobne prawodawstwo i administracja. Inne grupy społeczne (prócz szlachty) nie mogły liczyć na takie wyróżnienia. Nawet najbogatsze cechy podlegały sądom miejskim, mając co najwyżej prawa cechowe, regulujące jedynie sprawy zawodowe. Powstanie oddzielnego prawa, organizacji i administracji górniczej świadczyło o ewidentnym wyodrębnieniu tego zawodu z ówczesnego przemysłu. Ludzie pracujący w kopalniach często podlegali także zwolnieniu ze służby wojskowej, chociaż niekiedy zwolnienie to nie przysługiwało każdemu. Górnicy mieli prawo do swobodnego przemieszczania się i osiedlania bez opłat. Przewóz ich dóbr nie podlegał cłom. Przywilejem finansowym było również zwolnienie od podatków osobistych (pogłówne). Inny rodzaj przywilejów dotyczył całej społeczności górniczej, miały one gwarantować niezależność osiedli i miast gwareckich, a także zapewnić niezbędne materiały do funkcjonowania kopalń (było to np. prawo do bezpłatnego wyrębu lasów, korzystania z wody do płuczek i napędu maszyn, użytkowania dróg). Osiedla górnicze zwalniano często z opłat za organizowanie targów czy jatek. Miasta górnicze otrzymywały wielokrotnie prawo wyszynku oraz warzenia piwa. Przywileje te w średniowieczu stawiały górników bardzo wysoko w hierarchii społecznej [Martin, 2009, s. 210-212]. Sytuacja ta sprawiała, że zawód górnika był niezwykle atrakcyjny. Wokół kopalń powstawały osady górnicze, napływali rzemieślnicy oraz szybko rosła liczba ludności. Osady górnicze przeobrażały się w bogate miasta.

Wzorcowym dokumentem w zakresie działalności górniczej i przywilejów w Polsce był wydany w 1528 r. Ordunek Górny. Rozwiązania w nim zawarte miały nowatorski charakter i jak na owe czasy były nader nowoczesne. Mianowicie § 58 wyraźnie postanawia: „szychtmistrze, hutmani, płoczkarze, rosztarze i wszyscy szafarze, którzy w swej mocy robotniki mają, powinni byli od robotników swoich ściągać każdej soboty po 2 halerze. Oni sami nie mieli nic dawać. Pieniądze te musiano wkładać do zamkniętej skrzyni i miały pozostawać pod nadzorem najwyższych urzędników górniczych i miały służyć potrzebom chorych górników i być obracane na różne cele społeczne. Co kwartał miano z administracji składać sprawozdanie” [Piernikarczyk, 1998, s. 37]. Dokument ten stał się podwaliną i wzorem dla późniejszego ustawodawstwa górniczego oraz przywilejów. Zamienił istniejące dotychczas za zasadzie dobrowolności kasy brackie w organizacje przymusowe. Od tegoż roku datuje się funkcjonowanie Spółki Brackiej. Już w pierwszej połowie XVI w. zbudowano w Tarnowskich Górach dla górników lecznicę.

W górnictwie w 1848 r. ograniczono czas pracy do 10 godzin pod ziemią, w 1904 r. do 8 godzin pod ziemią i do 9 godzin na powierzchni, a w 1918 r. do 7,5 godziny. Tym uregulowaniom towarzyszyły inicjatywy socjalne w zakresie organizacji wypoczynku dla górników i ich rodzin. Kierownicze gremia, działające w branży górniczej, doceniały znaczenie regeneracji sił fizycznych dla uzyskania większej efektywności pracy.

Innym przywilejem związanym z pracą w kopalniach były przyznawane górnikom mieszkania. W państwowych kopalniach już od lat 1853-1854 zaczęto przyznawać robotnikom pożyczki (od 1864 r. bez oprocentowania) na budowę własnych domów, a nawet premie po zakończeniu budowy. Jako wzorcową działalność można tu wskazać poczynania spółki Giesches Erben.

Pracodawcy inicjowali i finansowali również tzw. urządzenia dobroczynne. Należały do nich m.in.:

- stołówki – gdzie górnicy mogli spożyć tańsze posiłki,
- konsumy – które dostarczały towary po niższej cenie,
- organizowanie na dogodniejszych warunkach dostaw: ziemniaków, kapusty, ryb morskich, mięsa,
- udostępnianie działek przyzagrodowych,
- organizowanie przedszkoli i żłobków – nieodpłatnych.

Związki zawodowe również wymuszały wówczas na pracodawcach drogą organizowania akcji strajkowych dodatkowe przywileje dla górników, a w czasie kryzysów organizowały zapomogi, żywność oraz inną pomoc charytatywną [Przybyłka, 2011, s. 170-171].

2. Przywileje emerytalno-rentowe górników w okresie PRL-u

Szczególne znaczenie górnictwa dla gospodarki oraz trudy pracy górniczej wprowadziły dla tej grupy odrębne przepisy ubezpieczeniowe po ostatecznej likwidacji ubezpieczeń brackich. Aktem prawnym stanowiącym podstawę tych odrębności stała się uchwała Rady Ministrów z dnia 30 listopada 1949 r. w sprawie szczególnych przywilejów dla górników w górnictwie węglowym, zwana Kartą Górnika. W ciągu kolejnych trzech lat przywileje rozciągnięto na pracowników wszystkich działów polskiego górnictwa zatrudnionych pod ziemią [Woźniczka, 1954b, s. 331]. W wykonaniu Karty Górnika Prezydium Rządu określiło szczegółowe zasady nabywania świadczeń emerytalnych przez górników [Uchwała nr 15 Prezydium Rządu w sprawie wysokości świadczeń..., 1951]. Na tej podstawie górnicy nabyli prawo do renty starczej, która przysługiwała od 55. roku życia osobom, które przepracowały co najmniej 25 lat pod ziemią lub przy pracach równorzędnych. Górnicza renta starcza wynosiła 700-1000 zł miesięcznie, należy do tego dodać także dodatki i zwyczajki. Przeciętna wysokość renty górniczej znacznie przekraczała poziom powszechnych świadczeń [Woźniczka, 1960, s. 3-4]. Górnicza renta inwalidzka z kolei wymagała 10 lat pracy w górnictwie (okres ten nie był wymagany, jeśli górnik stał się inwalidą wskutek wypadku przy pracy pod ziemią). Karta Górnika wprowadziła pojęcie „inwalidy górniczego”, w rozumieniu którego za niezdolnego do pracy pod ziemią uważano takiego pracownika, który był niezdolny do wykonywania jakiegokolwiek pracy pod ziemią, do której kopalnia chciała go użyć. Inwalidztwo górnicze było więc inwalidztwem kwalifikowanym i uwzględniało konkretne możliwości zatrudnienia w górnictwie. Wysokość renty uzależniono od stażu pracy oraz od przeciętnych zarobków z okresu ostatnich 36 miesięcy zatrudnienia. Prace szczególnie trudne i niebezpieczne były zaliczane do okresu zatrudnienia w wymiarze półtorakrotnym. Wysokość rent górniczych wahająca się od 175 do 840 zł była wyższa niż maksymalna renta w powszechnym systemie rentowym, która wynosiła wówczas 266 zł [Piątkowski, 1985, s. 57-58]. Zarówno renty starcze, jak i inwalidzkie górnikom, którzy posiadali odznaczenie „Zasłużonego Górnika Polski Ludowej”, były podwyższone o 10% [Woźniczka, 1954a, s. 199].

Stan ten trwał do 31 marca 1957 r. Od 1 kwietnia 1957 r. weszła w życie Ustawa z dnia 28 maja 1957 r. o zaopatrzeniu emerytalnym górników i ich rodzin (Dz.U. 1957, nr 32, poz. 139.). Na jej podstawie prawo do górniczej emerytury uzależniono od posiadania co najmniej 25 lat pracy górniczej, równorzędnej (np. pełnienie funkcji I i II sekretarza lub instruktora podstawowej organizacji partyjnej w kopalniach, pełnienie funkcji członka rady zakładowej lub rady ro-

botniczej w kopalniach określonych lub członka organu związku zawodowego zrzeszającego pracowników tych kopalń, zatrudnienie w związku zawodowym przy pracach techniczno-inspekcyjnych i techniczno-instruktorskich wymagających zjeżdżania pod ziemię lub przebywania na odkrywce w kopalniach siarki itp. – co wskazuje, że przywileje były przeznaczone nie tylko dla górników) i okresów zaliczanych do pracy górniczej. Uzależniono również od osiągnięcia wieku 55 lat w okresie wykonywania pracy górniczej lub równorzędnej. Pracownik, który w chwili osiągnięcia 55 lat nie miał jeszcze wymaganego stażu, nabywał prawo do górniczej emerytury po dopracowaniu brakującego okresu. Górnicza emerytura, wraz ze wzrostem z tytułu stażu górniczego, wzrastała ponadto o 15% (tzw. preferencja górnicza) [Jeż, 1970, s. 14-16]. Warto również zaznaczyć, że warunek osiągnięcia 55. roku życia nie był wymagany od pracowników, którzy mieli 35 lat pracy górniczej, równorzędnej i okresów zaliczanych do pracy górniczej. Górnicze emerytury były w tym okresie jednymi z najwyższych. W 1965 r. wysokość przeciętnej emerytury wynosiła 877 zł, górniczej zaś 1568 zł (wyższe były jedynie emerytury dla zasłużonych, które wynosiły 1691 zł) [Jarosz, 2013, s. 79]. Przeciętna płaca w tym okresie wynosiła 1890 zł.

Górnicza renta inwalidzka przysługiwała górnikowi, który:

- stał się inwalidą po dniu objęcia go przepisami o rentach górniczych,
- miał co najmniej 5 lat pracy górniczej, równorzędnej i okresów zaliczanych do zaliczanych do pracy górniczej, które powinny przypadać na okres ostatnich 10 lat przed ustaniem zatrudnienia,
- w dniu powstania inwalidztwa wykonywał pracę górniczą lub równorzędną albo z tytułu tej pracy pobierał zasiłki z ubezpieczenia społecznego z powodu choroby.

Jeżeli wypadek przy pracy lub choroba zawodowa spowodowały inwalidztwo pracownika, wówczas prawo do górniczej renty inwalidzkiej przysługiwało bez względu na okres pracy górniczej lub równorzędnej [Ustawa z 28 maja 1957 roku o zaopatrzeniu emerytalnym górników i ich rodzin, art. 10].

Ustawa wprowadzała również renty górnicze w szczególnych przypadkach. Mianowicie prawo do górniczej renty inwalidzkiej przysługiwało: pracownikom niewykonyującym pracy górniczej lub równorzędnej określonej, przedstawicielom organizacji społecznych lub politycznych oraz innym osobom niebędącym pracownikami, którzy stali się inwalidami:

- wskutek wypadku, który zdarzył się pod ziemią albo na odkrywce w kopalni siarki przy pracy, wykonywaniu zajęć praktycznych w związku z nauką zawodu lub pełnieniu funkcji społecznych albo politycznych,

– wskutek choroby zawodowej powstałej w czasie pracy, zajęć lub pełnienia funkcji, o których mowa w pkt 1 [Ustawa z dnia 28 maja 1957 r. o zaopatrzeniu emerytalnym górników i ich rodzin, art. 27].

Ustawa z dnia 1 lutego 1983 r. o zaopatrzeniu emerytalnym górników i ich rodzin (Dz.U. 1983, nr 5, poz. 32) zmieniła pewne zasady przyznawania świadczeń emerytalnych dla górników. Na jej podstawie górnicza emerytura przysługiwała osobie, która łącznie spełniła następujące warunki:

- ukończyła 55 lat,
- w chwili osiągnięcia wieku 55 lat wykonywała pracę górniczą lub równorzędną albo z tytułu tej pracy pobierała zasiłek chorobowy z ubezpieczenia społecznego,
- posiadała okres pracy górniczej wynoszący łącznie z okresami pracy równorzędnej i okresami zaliczanymi do pracy górniczej co najmniej 20 lat dla kobiet i 25 lat dla mężczyzn, w tym co najmniej 5 lat pracy górniczej [Zgryzek, 1987, s. 62].

W okresie do 31 grudnia 1985 r. ustawa stopniowo obniżała wiek emerytalny. Od 1 stycznia 1986 r. wiek emerytalny górników został określony na 50 lat, a prawo do górniczej emerytury z tytułu obniżonego wieku przysługiwało osobom, które:

- obniżony wiek emerytalny osiągnęły w czasie wykonywania pracy górniczej lub pracy równorzędnej z pracą górniczą albo w okresie pobierania z tytułu takiej pracy zasiłku chorobowego z ubezpieczenia społecznego,
- posiadała łącznie co najmniej 25 lat pracy górniczej wraz z okresami pracy równorzędnej z pracą górniczą i okresami zaliczanymi do pracy górniczej. W okresie tym powinno przypadać co najmniej 15 lat pracy górniczej [Zgryzek, 1987, s. 63].

Prawo do górniczej emerytury, bez względu na wiek i zajmowane stanowisko, przysługiwało górnikom, którzy pracą górniczą wykonywali pod ziemią stale i w pełnym wymiarze czasu pracy, przez okres wynoszący co najmniej 28 lat (od 1985 r. obniżony został do 25 lat). W tym okresie co najmniej 15 lat musieli przepracować na stanowiskach, na których okres pracy zaliczało się w wymiarze półtorakrotnym (w przodkach bezpośrednio przy urabianiu lub ładowaniu urobku, przy montażu, likwidacji lub transporcie obudów, maszyn urabiających, ładujących i transportujących w przodkach oraz przy głębieniu szybów i robotach szybowych, w drużynach ratowniczych, w charakterze mechaników sprzętu ratowniczego drużyn ratowniczych) oraz na stanowiskach dozoru ruchu w oddziałach, w których pracownicy wykonywali te prace [Ustawa z dnia 1 lutego 1983 r. o zaopatrzeniu emerytalnym górników i ich rodzin, art. 10]. Normalny

wiek emerytalny regulowała wówczas Ustawa z 14 grudnia 1982 r. o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (Dz.U. 1982, nr 40, poz. 267), która przewidywała, że pracownik miał prawo do emerytury po ukończeniu wieku 65 lat dla mężczyzn i 60 lat dla kobiet oraz przepracowaniu odpowiedniego stażu – minimum 25 lat dla mężczyzn i 20 lat dla kobiet, ale w ustawie zapisano również prawo do wcześniejszych emerytur. Mogły na nie przechodzić 55-letnie kobiety, o ile przepracowały co najmniej 30 lat oraz 60-letni mężczyźni, o ile mieli I lub II grupę inwalidzką [Ustawa z 14 grudnia 1982 roku o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin, art. 27]. Jak widać, uprawnienia emerytalne górników nie były aż tak wyróżniające ich spośród innych grup zawodowych w tym okresie.

Z kolei górnicza renta inwalidzka przysługiwała górnikowi, który spełniał łącznie następujące warunki:

- był inwalidą co najmniej III grupy,
- miał wymagany okres pracy górniczej wraz z okresami równorzędnymi i zaliczanymi do pracy górniczej (5 lat w okresie ostatnich 10 lat w przypadku osób powyżej 30. roku życia),
- inwalidztwo powstało w czasie pracy górniczej lub pracy równorzędnej z pracą górniczą albo w czasie pobierania z tytułu tej pracy zasiłków z ubezpieczenia społecznego z powodu choroby lub macierzyństwa.

3. Inne przywileje górników w okresie PRL-u

Górnicy oprócz opisanych przywilejów emerytalno-rentowych posiadali także szereg innych uprawnień niedostępnych innym grupom zawodowym. Wspomniana już Karta Górnika z 1949 r. wprowadzała szczególne preferencje w zakresie płac. Mianowicie robotnikom pracującym pod ziemią oraz technikom i inżynierom górnictwa węglowego wypłacano specjalne kwartalne wynagrodzenie, które było zwolnione od podatków oraz innych obciążeń. W zakresie praw honorowych przyznawano ordery państwowe za określoną liczbę lat pracy w górnictwie, wprowadzono stopnie górnicze oraz tytuł „Zasłużonego Górnika Polski Ludowej”. Zyskiwali górnicy także prawo do 21 dni płatnego urlopu po przepracowaniu jednego roku oraz bezpłatnego biletu (dla górnika i jednego członka rodziny) raz w roku w dowolnie wybranym kierunku (i z powrotem) [Uchwała Rady Ministrów z dnia 30 listopada 1949 r. w sprawie szczególnych przywilejów dla górników w górnictwie węglowym]. Z czasem przywileje te zostały rozszerzone na pozostałe rodzaje górnictwa. Przepisy zostały jednak

zmienione Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 30 grudnia 1981 r. w sprawie szczególnych przywilejów dla pracowników górnictwa – Karta Górnika (Dz.U. 1982, nr 2, poz. 13). Rozporządzenie to znacznie rozszerzyło przywileje górników. Poszerzono przywileje w zakresie płac, wprowadzając nagrodę jubileuszową. Czas pracy pracowników zatrudnionych w kopalniach głębinowych pod ziemią ustanowiono na 7,5 godziny na dobę i 37,5 godziny na tydzień przy pięciodniowym tygodniu pracy – był krótszy niż ten regulowany przez Kodeks Pracy. Pracownik górnictwa nabywał prawo do płatnego urlopu zdrowotnego na leczenie sanatoryjne lub wczasy profilaktyczno-lecznicze. Pracującym pod ziemią, którzy zawarli związek małżeński po wejściu w życie rozporządzenia, przysługiwała pożyczka na zagospodarowanie w wysokości 100 tys. zł. Była ona umarzana po 5 latach, jak to określały przepisy, „nienagannej pracy pod ziemią” [Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30 grudnia 1981 r. w sprawie szczególnych przywilejów dla pracowników górnictwa – Karta Górnika].

Zaraz po wojnie oraz w kolejnych latach przy kopalniach funkcjonowały stołówki, bufety, sklepy, punkty usługowe i gospodarstwa rolne, przyczyniając się do lepszego zaopatrzenia górników oraz ich rodzin. Górnicy i ich rodziny mogli korzystać ze świetlic, klubów sportowych, basenów, bibliotek dostępnych tylko dla pracowników tej branży. Organizowano także akcje dostaw ziemniaków do mieszkań, akcje witaminy po niższych cenach, wydawano posiłki regeneracyjne i wiele innych deficytowych wówczas artykułów.

Kolejnym przywilejem dla górników w okresie PRL-u była odrębna górnicza służba zdrowia. Początkowo przy kopalniach istnieli tzw. lekarze zakładowi, a w Centralnym Zarządzie Przemysłu Węglowego utworzono wydział zdrowia. Potem powołano Wojewódzką Poradnię Ochrony Zdrowia w Przemysle Węglowym z siedzibą w Katowicach. Zapoczątkowało to proces organizacji górniczej służby zdrowia w PRL-u. W 1952 r. utworzono Centralną Przychodnię Ochrony Zdrowia w Przemysle Górniczym, której podporządkowano wszystkie placówki służby zdrowia w przemyśle górniczym. Następnie zlikwidowano ją także, tworząc przychodnie obwodowe dla górników oraz Wojewódzką Przychodnię Górniczą. Istniała ona do 1974 r. Później w jej miejsce powstał Wojewódzki Górniczy Zespół Opieki Zdrowotnej w Katowicach, któremu podlegały terenowe zespoły opieki zdrowotnej. Ten stan utrzymał się do końca PRL-u [Wanatowicz, 1999, s. 30].

W czasie PRL-u górnicy mieli również szybszą możliwość uzyskania własnego mieszkania. Już w listopadzie 1946 r. rozpoczęło swoją działalność Biuro Budowlane Przemysłu Węglowego. W rejonie Katowic powstały w okresie powojennym osiedla domów sprowadzanych z Finlandii. Poszczególne zjednocze-

nia górnicze, ówczesnie funkcjonujące, posiadały liczne zasoby mieszkaniowe, które udostępniały swoim pracownikom.

W tym okresie funkcjonowały także górnicze ośrodki wypoczynkowe i sanatoria górnicze. Od lat 50. XX w. rozpoczęto budowę górniczej bazy wczasowej. Były to obiekty nowoczesne, dobrze wyposażone o standardzie wyższym niż budynki, którymi dysponował Fundusz Wczasów Pracowniczych.

Dodatkowo dla górników w końcowym okresie PRL-u stworzono sklepy „G” zaopatrywane w deficytowe towary. Szeroko rozprowadzano również talony na samochody, dotowano wczasy zagraniczne, udzielano preferencyjnych kredytów na budownictwo indywidualne. Ponadto przydziały kartkowe dla pracowników górnictwa były wyższe niż dla innych grup zawodowych.

Podsumowanie

Większość tych przywilejów została stopniowo zdemontowana w okresie transformacji ustrojowej. Wynikało to z wycofywania się kopalń z działalności socjalno-bytowej spowodowanej koniecznością racjonalizacji kosztów w związku z dostosowaniem się do wymogów gospodarki rynkowej. Pozostały przywileje związane z czasem pracy, wynagrodzeniami oraz emerytalne. Niezmienione zostały również przywileje o charakterze honorowym. Można na zakończenie przytoczyć słowa Jerzego Szackiego [1991, s. 264], że „Dziedzictwo może się nam nie podobać, ale nie może dla nas nie istnieć. Można je przeklinać, ale nie można go ignorować”. Takim właśnie dziedzictwem są przywileje socjalne górników, których proveniencja sięga średniowiecza, a w okresie PRL-u zostały one tylko nadmiernie rozbudowane.

Literatura

- Jarosz D. (2013), *Emerycy w przestrzeni społecznej Polski gomulłowskiej*, „Polska 1944/1945-1989: Studia i Materiały”, nr XI, s. 67-92.
- Jeż J. (1970), *Zaopatrzenie emerytalne górników i pracowników kolejowych*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa.
- Martin K. (2009), *Zmiany w sytuacji społeczno-gospodarczej górników i gwarków w górnictwie rud metali w Europie Środkowej od XIII do XVI w.* [w:] P. Zagwoźdźon, M. Madziarz (red.), *Dzieje górnictwa – element europejskiego dziedzictwa kultury. T. 2*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław, s. 209-218.

- Piątkowski M. (1985), *Spoleczne ubezpieczenie rentowe w pierwszym dziesięcioleciu Polski Ludowej*, „Studia i Materiały z Historii Ubezpieczeń Społecznych w Polsce”, z. 3, s. 50-66.
- Piernikarczyk J. (1998), *Pierwsza polska ustawa górnicza czyli „Ordunek Górny”*. Historyczny dokument Górnego Śląska z roku 1528, Państwowy Instytut Naukowy – Instytut Śląski, Opole.
- Przybyłka A. (2011), *Przywileje związane z pracą w górnictwie – dawniej i dziś*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, nr 78, s. 169-179.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30 grudnia 1981 roku w sprawie szczególnych przywilejów dla pracowników górnictwa – Karta Górnika. Dz.U. 1982, nr 2, poz. 13.
- Szacki J. (1991), *Dylematy historiografii idei oraz inne szkice i studia*, PWN, Warszawa.
- Uchwała Rady Ministrów z dnia 30 listopada 1949 r. w sprawie szczególnych przywilejów dla górników w górnictwie węglowym. M.P. 1949, nr 100, poz. 1175.
- Uchwała nr 15 Prezydium Rządu z dnia 10 stycznia 1951 r. w sprawie wysokości świadczeń emerytalnych dla górników, zatrudnionych pod ziemią. M.P. 1951, nr 5, poz. 64.
- Ustawa z dnia 28 maja 1957 roku o zaopatrzeniu emerytalnym górników i ich rodzin. Dz.U. 1957, nr 32, poz. 139.
- Ustawa z dnia 14 grudnia 1982 roku o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin. Dz.U. 1982, nr 40, poz. 267.
- Ustawa z dnia 1 lutego 1983 roku o zaopatrzeniu emerytalnym górników i ich rodzin. Dz.U. 1983, nr 5, poz. 32.
- Wanatowicz M.W. (1999), *Ubezpieczenia społeczne na Górnym Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim w XIX i XX wieku* [w:] M.W. Wanatowicz (red.), *Śląsko-zagłębiowskie konfrontacje historyczne (XIX-XX wiek)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 9-31.
- Woźniczka F. (1954a), *Przywileje rentowe za wysoki wkład pracy. Rozwój ubezpieczenia emerytalnego górników w Polsce Ludowej*, „Przegląd Ubezpieczeń Społecznych”, nr 7-8, s. 196-200.
- Woźniczka F. (1954b), *W pięciolecie Karty Górnika*, „Przegląd Ubezpieczeń Społecznych”, nr 12, s. 329-333.
- Woźniczka F. (1960), *W dziesiątą rocznicę ustanowienia rent z Karty Górnika*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne”, nr 12, s. 1-10.
- Zgryzek W. (1987), *Emerytury i renty górników i ich rodzin*, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa.

SOCIAL PRIVILEGES ASSOCIATED WITH WORK IN THE MINING INDUSTRY IN THE PRL

Summary: The article discusses the privileges associated with mining employment during the People's Republic of Poland. Mining is a hard profession, dangerous to life and health, placing particular physical and mental requirements on the human body. For this reason, he was the first to give special attention to his employees. Social privileges were intended to mitigate the effects of heavy and dangerous underground work. In mining, compulsory social security has also developed in advance of Bismarck's system. In the period of the People's Republic of Poland, these privileges were particularly extended. However, their origins go back much farther.

Keywords: mining, social benefits, pension insurance for miners.